

Chryzostomem i patrologią syryjską, ks. W. Eborowicza ze św. Augustynem, ks. F. Drączkowskiego z Klemensem Aleksandryjskim, ks. J. Pałuckiego ze św. Ambrozym itp.). Warto też podawać najnowsze wydania dzieł Ojców Kościoła (można zauważyć brak informacji o reprintsie *Historii kościelnej* Euzebiusza z Cezarei, który ukazał się w Wydawnictwie Apostolstwa Modlitwy w 1993 r.) lub zbiorach tłumaczeń (np. pism Ojców Apostolskich w tłumaczeniu prof. A. Świderkówny).

6. Skoro zgłaszamy uwagi dotyczące bibliografii, to myślę, że we *Wstępie ogólnym* winna znaleźć się informacja dotycząca bibliografii patrystycznych. Nie tylko tych o zasięgu międzynarodowym czy światowym (jak np. *Bibliographia patristica*, Berlin 1959-), ale i narodowym.

7. Mianem Ojców Kościoła obdarzamy tych pisarzy wczesnochrześcijańskich, „których wybitność weryfikuje się poprzez poczwórne kryterium: prawowierność nauki, świętość życia, starożytność i aprobatę Kościoła [podkr. moje: M.M.]” (s. 8). Uwaga ta uprawnia nas do tego, by przy biogramach, a także w tytularze zamieszczać informację, że określony pisarz został przez Kościół uznany za świętego⁷. Trudno obecnie ustalić przyczynę pomijania w tekstach naukowych tej informacji (nagminnie w tekstach biblijnych). Z pewnością naukowość tekstu nie może stanowić racji pomijania tej informacji.

Marek Marczewski – Lublin

Ks. Szczepan Pieszczoł, *Patrologia. Wprowadzenie w Studium Ojców Kościoła*, wydanie III uzupełnione, Gniezno 1998, Księgarnia Archidiecezjalna, ss. 413.

Ks. Szczepan Pieszczoł, emerytowany wykładowca patrologii w Prymasowskim Seminarium Duchownym w Gnieźnie, przygotował trzecie wydanie napisanego przez siebie podręcznika. Pierwsze wydanie ukazało się w roku 1964, drugie, znacznie zmienione, przygotowane w dwóch tomach, w 1994 roku. Prezentowany obecnie, jednatomowy podręcznik, składa się z dwóch części zatytułowanych: „Działalność Ojców” i „Ojcowie mówią”, które odpowiadają w zasadzie dwom tomom poprzedniego wydania. W części I autor w dziewięciu rozdziałach omawia najistotniejsze etapy rozwoju staro-

⁷ W podręczniku nie wszędzie wskazuje się na to. Tak jest w przypadku np. św. Ignacego Antiocheńskiego (s. 35), św. Justyna (s. 66), św. Cypriana (s. 141), a brak tej informacji w biogramie św. Ireneusza z Lyonu (s. 100-102) św. Grzegorza z Nazjanzu (s. 229-230) czy św. Cyryla Jerozolimskiego (s. 265-266).

żytnej myśli chrześcijańskiej, od czasów poapostolskich aż po Izydora z Sewilli na Zachodzie i Jana Damasceńskiego na Wschodzie. W każdym z rozdziałów czytelnik znajdzie przedstawione w sposób syntetyczny najbardziej doniosłe dla rozwoju myśli chrześcijańskiej poglądy poszczególnych Ojców i Pisarzy Kościoła. Autor zamieszcza również najistotniejsze dane biograficzne autorów starochrześcijańskich, a także tytuły ich dzieł. Przekaz podręcznika nie ogranicza się tylko do omówienia myśli ortodoksyjnej, ale przedstawia także zwarte informacje o życiu i nauce przedstawicieli poglądów heterodoksyjnych. Tak opracowany układ odpowiada powszechnie przyjętym schematom przedstawiania myśli patrystycznej i zapewnia czytelnikowi możliwość poznania omawianego problemu całościowo, łącznie z jego genezą i skutkami. Zakończenie poszczególnych rozdziałów stanowi krótkie, jak to autor nazywa *resumé*, zbierające najważniejsze przedstawione informacje, a także odpowiednie wnioski. Co bardzo cenne, ks. Profesor nie poprzestał tylko na opracowaniu poglądów zawartych w dziełach autorów starochrześcijańskich, ale postanowił także udostępnić czytelnikowi najbardziej reprezentatywne i charakterystyczne dla danej epoki, zagadnienia i autora, teksty źródłowe. Zostały one zebrane w II części podręcznika „Ojcowie mówią”. Część ta podzielona również na dziewięć rozdziałów, gromadzi teksty patrystyczne odnoszące się odpowiednio do poszczególnych tematów w części I. Należy podkreślić, że przytaczane przez ks. Profesora tłumaczenia tekstów Ojców i Pisarzy Kościoła pochodzą z istniejących już polskich wydań poszczególnych dzieł, opracowanych antologii, a także z Liturgii Godzin. Zgromadzenie w jednym tomie, tak opracowań poszczególnych zagadnień, jak i ilustrujących je tekstów źródłowych, daje czytelnikowi szansę i wspaniałą możliwość poznania nie tylko poszczególnych etapów rozwoju myśli teologicznej, ale także samodzielnego dotknięcia źródła i bezpośredniego zapoznania się z myślą Starochrześcijańskich Pisarzy.

Ks. Pieszczoł w swoim podręczniku umieścił również: krótki zarys teologii popatrystycznej na Zachodzie do XII wieku oraz artykuł: „Pojęcie, zadania i perspektywy badawcze teologii patrystycznej” a także, z pewnością ważny dla autora, mniej zaś interesujący dla szerszego kręgu czytelników w Polsce referat, „Patrologia w Wielkopolsce”. Bardzo cenne dla całości podręcznika jest umieszczenie indeksu osobowego, wyjaśnienia trudniejszych pojęć, tablicy chronologicznej (zestawia ona w kolejnych siedmiu kolumnach cesarzy rzymskich, papieży, pisarzy pogańskich, kościelnych pisarzy łacińskich, greckich, piszących w innych językach, sobory i ważniejsze synody), a także mapy Cesarstwa późno-rzymskiego oraz opracowanego przez ks. Stanisława Longosza wykazu polskich wydawniczych serii patrystycznych. Szczególnie dzięki temu ostatniemu dodatkowi, podręcznik daje czytelnikowi, głębiej zainteresowanemu podejmowaną problematyką, ogromną szansę dotarcia do myśli Ojców i Pisarzy Kościoła, zawartych w tłumaczonych już na język polskich ich dziełach. W tym kontekście należy wyrazić żal, że autorowi nie udało się tym razem

umieścić, wydrukowanej w drugim wydaniu podręcznika, a przygotowanej również przez ks. Stanisława Longosza, bibliografii wszystkich opracowań patrystycznych wydanych w języku polskim. Brak ten jednak rekompensuje w pewnej mierze umieszczenie na początku książki spisu dostępnych w języku polskim najbardziej podstawowych podręczników (również do historii Kościoła starożytnego), opracowań i antologii. Szkoda również, że autor nie umieścił w omawianym wydaniu, tak jak to uczynił w poprzednim, „Instrukcji o studium Ojców Kościoła w formacji kapłańskiej”, przygotowanej przez Kongregację ds. Wychowania Katolickiego. Lektura powyższego dokumentu pomagała uświadomić, nie tylko kandydatom do kapłaństwa, ale także świeckim studentom teologii oraz wszystkim zainteresowanym patrologią, znaczenie Ojców Kościoła w dziejach myśli chrześcijańskiej.

Wydanie od strony graficznej zostało przygotowane bardzo starannie, choć mało praktyczne dla czytelnika jest umieszczenie numerów stron od wewnętrznej strony każdej kartki. Fotografie umieszczone na sztywnej okładce przedstawiają: „Dobrego Pasterza” oraz „Starożytny Krzyż Koptyjski”. Podsumowując, można cieszyć się kolejnym wydaniem omawianego podręcznika, opracowanego w sposób przystępny i syntetyczny. Takie ujęcie poszczególnych zagadnień ma szansę dotrzeć do szerszego kręgu czytelników, ułatwiając im zapoznanie się z najistotniejszymi elementami myśli Ojców i Pisarzy Kościoła. Autorowi należy więc szczerze pogratulować tak ciągle aktywnego i ofiarnego zaangażowania w szerzenie i upowszechnianie starożytnej myśli chrześcijańskiej.

Ks. Paweł Wygralak – Poznań

Ks. Wojciech KANIA, *Świadkowie Tradycji. Rys patrystyczny*, Tarnów 1998⁴, Biblos, s. 179.

„*Hepomenoi tois hagiois patrasin* – idąc za świętymi Ojcami” – taka formuła została zastosowana przez Ojców Soboru Chalcedońskiego, gdy opracowując pogłębione wyznanie wiary przystępowali do sprecyzowania dogmatu chrystologicznego. Od tamtej chwili formuła ta nabrała szczególnego charakteru teologicznego i normatywnego, gdyż do niej odwoływali się Ojcowie późniejszych soborów i synodów, gdy wypowiadali się w kwestiach doktrynalnych o najwyższej randze, wskazując w ten sposób, że sytuują się w ramach jedynego depozytu wiary, jedynej ortodoksji i jedynej Tradycji Kościoła.

Nie będzie żadną przesadą, jeśli stwierdzę, że to właśnie przypominana formuła Soboru Chalcedońskiego stała się duchowym i teologicznym programem ks. Wojciecha Kani, który od kilku dziesięcioleci idzie drogą świętych Ojców i nas, swoich uczniów, jako cierpliwy *didaskalos* uczy, abyśmy szli tą